

GW

**Broedvogels van het Moeras
Amerongse Bovenpolder Oost
in 2002**



Aart Lagerwerf
Geoske Sanders
Piet van Klaveren



Uitgave: KNNV Afdeling Wageningen en omstreken:
E-mail secretariaat: secretaris@wageningen-eo.knnv.nl
Website: www.knnv.nl/wageningen

Copyright: KNNV afdeling Wageningen en omstreken.

De inhoud van de rapporten mag worden gebruikt voor doeleinden van natuurstudie, natuurbescherming, natuurbeleving en natuureducatie mits met duidelijke bronvermelding.

Broedvogels van het Moeras Amerongse Bovenpolder Oost in 2002

door Aart Lagerwerf, Geoske Sanders en Piet van Klaveren

1. Inleiding

In het kader van het project Noordoever Nederrijn [1] is in de Amerongse Bovenpolder een natuurontwikkelingsproject voorbereid. Het Natuurontwikkelingsplan bevat twee aspecten nl. een nevengeul en een kwelmoeras. In de zomer van 2000 is het startsein gegeven voor de aanleg van het moeras in de Amerongse bovenpolder Oost. Door slecht weer in 2000 is het laatste deel in augustus/september 2001 gerealiseerd.

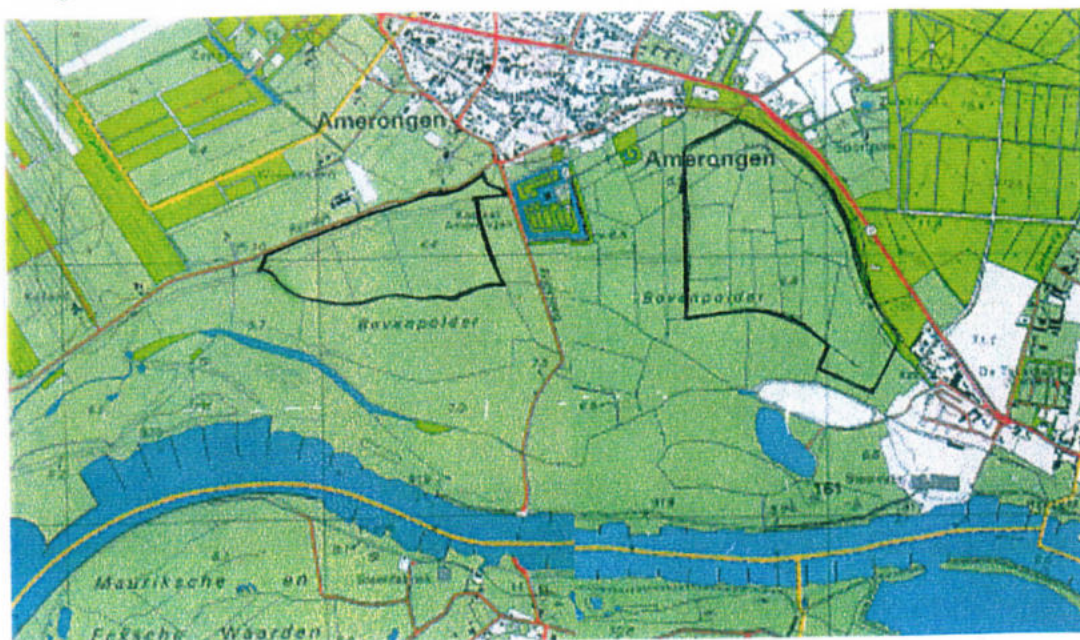
2. Inventarisatie van het kwelmoeras van de Utrechtse heuvelrug.

Om de ontwikkeling van de moerasvogels te volgen hebben drie leden (de auteurs) van de KNNV Vogelwerkgroep Wageningen e.o. toestemming van het Utrechts Landschap gekregen voor inventarisatie en voor het betreden van het gebied. Hun gegevens zijn aangevuld met waarnemingen tijdens het broedseizoen door Eric Wanders.

Het gebied wordt door tientallen vogelaars bekeken, vooral vanuit het uitzichtspunt dat in de bosrand op enige hoogte is aangelegd. Het terrein zelf is niet voor het publiek toegankelijk. In dit verslag staan alleen onze eigen waarnemingen, die zowel tijdens de inventarisatiebezoeken aan het gebied als tijdens enige extra visites zijn gedaan. Doel van de inventarisatie is het volgen van de ontwikkeling van (broed)vogels in het nieuwe moeras.

3. Gebied

Het telgebied wordt begrensd door de N 225 aan de Noordoostkant, de steen fabriek aan de Oostkant, de Lageweidse wetering aan de Zuidkant en het kasteel aan de westkant (zie figuur 1). Het eigenlijke moerasgebied omvat 45 ha. De bosrand van de Utrechtse heuvelrug, vanaf het moeras tot aan de N 225 wordt logischerwijs meegeteld.



Figuur 1. Kaart van Amerongse bovenpolder. Het oostelijk gedeelte is omlind.



Figuur 2. Oostelijk deelgebied met uitzicht op de steenfabriek en de bosrand vóór de afgraving.



Figuur 3 Oostelijk kwelmoeras na de aanleg

Om het gebied te bekijken zijn er twee mogelijkheden. Ten eerste is er het uitzichtspunt, te bereiken vanaf de parkeerplaats langs de N225, Er staat daar een informatie bord en via een paadje van ongeveer 50 meter komt men bij het uitzichtspunt. Van hieruit heeft men een goed overzicht over het natte gedeelte. Ten tweede loopt er langs het moeras en door het bos een voetpad vanaf Elst naar Amerongen.

Het gebied is in bezit van het Utrechts landschap, met als beheerder Tjitske Lubach.

4. Eerder broedvogelonderzoek in 2000 en 2001

4.1 Onderzoek in 2000

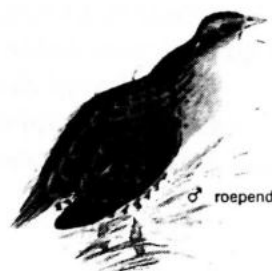
In 2000 is door SOVON een inventarisatie uitgevoerd over de gehele Amerongse Bovenpolder [2]. Dit is dus een veel groter gebied dan de Amerongse Bovenpolder Oost, waar dit verslag over gaat.

4.2 Onderzoek in 2001

In 2001 bleek er al een explosie van broedvogels in het in 2000 nieuw ontstane moeras te zijn opgetreden. Omdat er plannen waren om een nieuw stuk grond af te graven in het broedseizoen, is midden juni van 2001 een spoedinventarisatie uitgevoerd in het nog af te graven gebied, om te voorkomen dat de reeds gevestigde broedvogels als Kluut, Watersnip en Kwartelkoning verstoord zouden worden. Hoewel er toen slechts 2 ochtend- en 2 nachtbezoeken werden gebracht, is toch naar voren gekomen dat er een grote hoeveelheid vogels in het nog af te graven gebied tot broeden was gekomen. De resultaten van deze spoedinventarisatie staan in tabel 1 vermeld. Op grond van het grote aantal aanwezige Watersnippen (soort van de Rode Lijst, landelijk gaan ze fors achteruit) en een broedgeval van de Kwartelkoning is besloten de resterende afgraving tot na half augustus uit te stellen, wanneer alle broedvogels uitgebroed zijn. De vogels hebben dus ongestoord kunnen broeden want het afgraven werd pas na 15 augustus hervat!

Tabel 1. Belangrijkste broedvogels, waargenomen tijdens tellingen op 16 en 17 juni 2001 in het nog af te graven gebied.

Kwartelkoning	1 paar
Watersnip	4 paar en 1 paar er buiten
Tureluur	1 paar
Sprinkhaanzanger	6 paar
Grasmus	2 paar
Rietgors	6 paar
Kleine Plevier	1 paar
Graspieper	4 paar
Bosrietzanger	1 paar



Kwartelkoning

In het moeras dat al in 2000 gereed was gekomen is bleken zich reeds vele vogels gevestigd te hebben. Hoewel dit reeds afgegraven deel in 2001 niet systematisch is geïnventariseerd willen we toch wat bijzondere waarnemingen uit het nieuwe moerasgebied vermelden (zie tabel 2). De pioniers onder de vogels, zoals de Kluut, Kleine Plevier en Bontbekplevier, waren in 2001 meteen vertegenwoordigd. Opmerkelijk was het grote aantal Kluten namelijk. 26 ex. die samen 22 jongen hebben grootgebracht. Ook erg bijzonder voor het rivieren gebied was de Bontbekplevier die met jongen is gesignaleerd. Vertederend was het Scholeksterpaar met 2 jongen dat zijn kroost door het water leidde. Verder broedden er Tureluur, Bergeend, Krakeend, Slobeend, zwanen en ganzen en zelfs werd een mannetje Smient gezien.

Tabel 2 Belangrijkste broedvogels van het reeds aanwezige moeras in 2001

Kluut	13 paar en 22 vliegvlugge jongen
Kwartelkoning	2 paar in het oostelijke deel en 3 paar in het westelijke deel
Bontbekplevier	1 paar met jong en 6 volwassen ex. in het broedseizoen
Kleine Plevier	4 paar
Scholekster	1 paar met 2 jongen

5. Broedvogelinventarisatie 2002

5.1. Methode

Er is geïnventariseerd volgens de BMP- territoriumkarteringsmethode van Sovon [3]. Hiermee worden territoria (broedplaatsen) van de desbetreffende vogelsoorten vastgesteld.

Er zijn 11 ochtend- en 3 nachtbezoeken afgelegd in de periode van half maart t/m eind juli. In augustus zijn regelmatig avondbezoeken gebracht voor aanvullende waarnemingen.

5.2. Omstandigheden in het seizoen 2002

Tot laat in het voorjaar bleef het erg nat. Daardoor verbleven er lang wintergasten en steltlopers. Veel watervogels werden door de hoge waterstand aangetrokken, waaronder opvallend veel bergeenden. Een vaste groep ganzen (voornamelijk Grauwe Gans) kwam dagelijks drinken op de plas. Wat opviel was dat de vos het gebied systematisch afliep.

Tot na het broedseizoen heeft er in 2002 geen begrazing plaats gevonden.

5.3. Resultaat 2002

In het nu complete moeras en de aangrenzende bosrand zijn 65 soorten broedvogels met territoria aanwezig geweest, met een totaal van 335 territoria. In tabel 3 staan ze vermeld, 33 soorten die in het moeras voorkomen en 32 soorten van de bosrand. Twintig procent van de moerassoorten, namelijk 7 soorten, staan op de Rode lijst (bedreigde soort); deze zijn in de tabel met R aangeduid. De Scholekster staat op de blauwe lijst (B), wat wil zeggen dat een groot deel van de totale bevolking Scholeksters in Nederland broedt en dat wij dus verantwoordelijk zijn voor de instandhouding van deze soort. Onder de bosvogels is één Rodelijstsoort aanwezig, de Groene Specht.

5.3.1 Vogels van het moeras

De Kluut was dit jaar in nog grotere aantallen aanwezig dan in 2001, namelijk met 40 exemplaren (20 paar). Helaas was het broedresultaat nu niet zo goed als vorig jaar. Minder broedgelegenheid (eilandjes in het water) door de hoge stand van het water kan daar één van de oorzaken voor zijn.

Opvallend was het grote aantal broedparen van de Watersnip. In de nieuwe broedvogelatlas laat hij een sterke afname zien. In de Amerongse Bovenpolder Oost hebben maar liefst 8 paar gebroed. Wel viel op dat ze erg onrustig heen en weer vlogen tijdens het broedseizoen. Mogelijk dat grondpredatie hier een oorzaak van is.



Kluut

Na het beschermen van 1 Kwartelkoning in 2001, broedden er dit jaar 2 Kwartelkoningen in het moeras. Ze waren aanwezig van eind mei tot eind juli. Ze riepen zeer vast op dezelfde plaats gedurende het hele broedseizoen. Buiten de gewone rietvogels zoals Rietgors, Kleine Karekiet en Sprinkhaanzanger broedden er dit jaar voor het eerst 3 paar Rietzangers. Verder kwamen zowel de Winter - als de Zomertaling tot broeden.

Tabel 3. Broedvogels van de Amerongse Bovenpolder Oost in 2002

vogels moeras		vogels bos	
soort	aantal territoria	soort	aantal territoria
Fuut	1	Buizerd	1
Knobbelzwaan	2	Boomvalk	1
Grauwe Gans	4	Holenduif	1
Nijlgans	3	Houtduif	11
Bergeend	11	Koekoek	2
Krakeend	3	Groene Specht R	1
Wilde Eend	11	Grote Bonte Specht	3
Wintertaling	2	Winterkoning	12
Zomertaling R	1	Heggenmus	3
Slobeend	3	Roodborst	5
Kuifeend	1	Merel	10
Fazant	4	Zanglijster	5
Kwartelkoning R	2	Braamsluiper	2
Waterhoen	3	Tuinfluit	6
Meerkoet	19	Zwartkop	10
Scholekster B	2	Tjiftjaf	14
Kluut R	20	Fitis	8
Kleine Plevier	1	Bonte Vliegenvanger	2
Kievit	13	Staartmees	2
Watersnip R	8	Glanskop	4
Tureluur R	6	Matkop	1
Veldleeuwerik	1	Pimpelmees	8
Graspieper	10	Koolmees	10
Witte Kwikstaart	3	Boomklever	2
Gele Kwikstaart	2	Boomkruiper	4
Blauwborst	1	Vlaamse Gaai	1
Sprinkhaanzanger	5	Kauw	1
Rietzanger R	3	Zwarte Kraai	1
Bosrietzanger	9	Vink	11
Kleine Karekiet	4	Spreeuw	2
Grasmus	7	Groenling	1
Kneu	5	Putter	5
Rietgors	15		
Totaal soorten moeras	33	Totaal soorten bos	32
Totaal territoria moeras	185	Totaal territoria bos	150
Totaal soorten bos en moeras	65	Totaal terr. bos en moeras	335

5.3.2. Vogels van het bos

Omdat het gebied vanuit het oosten alleen vanuit de bosrand geïnventariseerd kan worden tellen we de vogels in dit bosgedeelte mee. Dat levert leuke vogelsoorten op zoals b.v. de Glanskop en de Groene Specht. De Groene Specht is trouwens een vogel die zich steeds meer verplaatst naar open gebieden, met name de uiterwaarden. De Boomvalk die ergens in de bosrand nestelt werd juist binnen het gebied waargenomen, later ook met jongen die soms gewoon op de grond gingen zitten.

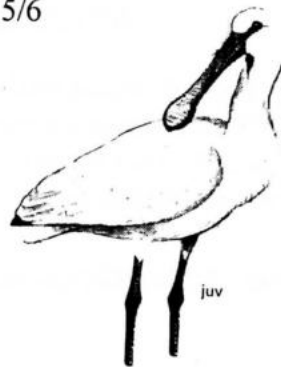
5.3.3. Overige waarnemingen in 2002

a. Waarnemingen die niet tot een territorium leiden

- Dodaars 12/5
- Zwarte Zwaan 16/3, 23/3
- Grote Zilverreiger 1/4
- Kleine Zilverreiger 6/5, 12/5, 25/5, 5/6
- Canadese Gans 1/4 (paar)
- Grote Zaagbek 23/3 (paar)
- Brilduiker 23/3
- Bruine Kiekendief 4/4, 13/4
- Slechtvalk 10/2, 16/3, 10/4
- Zilverplevier 6/4, 12/5
- Bonte Strandloper 23/3 (3 ex.), 5/6
- Bokje 1/4 (2 ex.), 3/4 (3 ex.)
- Rosse Grutto 5/6
- Wulp 6/4
- Groenpootruiter 6/4, 13/4, 5/6, 27/4 (15 ex.), 6/5 (14 ex.)
- Zwarte Ruiter 16/3, 13/4, 27/4
- Witgatje 1/4, 6/4 (7 ex.), 13/4 (6 ex.), 27/4, 6/5, 5/6
- Bosruiter 5/6
- Oeverloper 6/5
- Dwergmeeuw 5/6 (2 ex.)
- Kokmeeuw 5/6 (5 ex.)
- Visdief 25/5 (2 ex.), 27/7 (2 ex.)
- Oeverzwaluw 13/4
- Noordse Gele Kwikstaart 6/4, 6/5 (2 ex.)
- Koperwiek 13/4 (15 ex.)
- Appelvink 6/4
- Grauwe Vliegenvanger 6/5.



Rietzanger



Lepelaar

b. Broedvogels buiten het telgebied maar wel in de Amerongse Bovenpolder-Oost:

- Grutto 1 territorium
- Waterral 2 of 3 territoria.
- Bruine Kiekendief 1 territorium

c. Waarnemingen buiten het broedseizoen

Bij bezoeken buiten het broedseizoen worden soms leuke waarnemingen gedaan. Zoals de Slechtvalk die regelmatig jagend of zittend werd waargenomen, of de Lepelaars die in het najaar het ABP moeras bezoeken (max. 16 ex.), het zijn dan voornamelijk jonge vogels. Vorig jaar was er zelfs een jonge Lepelaar uit Frankrijk. Dit konden we nagaan door de kleuringen aan de poten. Dit najaar verbleven er 8 Grote Zilverreigers. De Zwarte Stern bezocht met jongen begin

augustus het gebied. Ook de Ooievaar kwam regelmatig op bezoek maar hij heeft zijn broedboom (vlak bij de observatiehut) nog niet ontdekt. Verder zijn er veel steltlopers (zie de lijst van waarnemingen die niet tot een territorium leidden) die in het gebied foerageren. In augustus ziet het soms zwart van de Watersnippen. Ook de zeldzame Poelruiter werd al eens door een van ons waargenomen. Vanzelfsprekend bezoeken veel eenden en ganzen het gebied.

6. Discussie

6.1. Ecologische groepen

De in 2002 gevonden broedvogels zijn te rangschikken in ecologische groepen volgens Sierdsema [4]. Hieronder staat een aantal voor ons gebied relevante ecologische groepen vermeld met de samenstelling volgens Sierdsema en het percentage aanwezige vogelsoorten in ons gebied. Hoe hoger dit percentage, des te meer beantwoordt het gebied aan de betrokken biotoop. Aan de hand van deze groepen kunnen we de veranderingen in het nieuwe moeras volgen.

N.B. Soorten uit de verschillende ecologische groepen die niet jaarlijks in Nederland broeden, zijn hieronder tussen haakjes aangegeven en ze zijn niet meegerekend bij de bepaling van het percentage aanwezige soorten.

Moeras en open water

Roerdompgroep - nat, voornamelijk overjarig rietland.

Bestaat uit:

Roerdomp, Woudaapje, Grote Zilverreiger, Purperreiger, Lepelaar, Snor, Kleine Karekiet, Grote Karekiet, Baardmannetje.

Hiervan is in het gebied alleen de Kleine Karekiet aangetroffen (11%).

Rietzangergroep – zegge-riet, nat tot verlandend, vnl overjarig.

Bestaat uit:

Bruine Kiekendief, Waterral, (Kraanvogel), Rietzanger, Rietgors.

Hiervan zijn in het gebied Rietzanger en Rietgors gevonden (50%); de Bruine Kiekendief en Waterral waren net buiten het gebied aanwezig, zodat deze ecologische groep goed vertegenwoordigd is in het gebied met de naaste omgeving.

Porseleinhoegroep – natte lage vegetaties (vnl zeggen, inclusief gemaaid riet) met ondiep water.

Bestaat uit:

Porseleinhoen, Klein Waterhoen, Kleinst Waterhoen, Kwartelkoning, Waterhoen, Watersnip, (Waterrietzanger).

Hiervan zijn in het gebied Kwartelkoning, Watersnip en Waterhoen gevonden (50%).

Blauwborstgroep - Verlande rietvegetaties met struikopslag.

Bestaat uit:

Blauwborst, Sprinkhaanzanger, (Krekelzanger).

Hiervan zijn in het gebied gevonden Blauwborst en Sprinkhaanzanger (100%).

Kleine pleviergroep – zandplaten en zandstranden bij zoet water.

Bestaat uit:

Kluut, Kleine Plevier, (Oeverloper), Visdief, Dwergstern, (Witwangstern), Oeverzwaluw.

Hiervan zijn in het gebied gevonden Kluut en Kleine Plevier (40%).

De conclusie is dat de gemeenschappen van zegge/rietland, natte lage vegetaties en vooral verlande rietvegetaties met struikopslag in het gebied redelijk goed vertegenwoordigd zijn. Een aantal pioniersoorten van zandige platen is aanwezig maar deze gemeenschap is lang niet volledig en zal ongetwijfeld in de toekomst verder afnemen.

Grasland

Voor de drassige graslanden van het gebied is de Zomertalinggroep interessant.
Zomertalinggroep – drassig structuurrijk grasland, plaatselijk open water.

Bestaat uit:

Purperreiger, Ooievaar, Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Kempphaan, Watersnip, Dwergmeeuw, Visdief, Zwarte Stern, Velduil, Gele Kwikstaart.
Hiervan zijn in het gebied gevonden Wintertaling, Zomertaling, Slobeend, Watersnip en Gele Kwikstaart (42%).

De conclusie is dat de drassige graslandgemeenschap goed ontwikkeld is, ondanks het feit dat nog 52% van de soorten ontbreekt. De ontbrekende soorten zijn echter grotendeels zeldzame broedvogels in Nederland. Hopelijk verschijnen ze nog.

Bosranden en struwelen

Voor de randen van het gebied is de Grasmusgroep van belang.

Grasmusgroep – struwelen, heggen en hakhoutwallen, bosranden met struiken.

Bestaat uit:

Heggenmus, Nachtegaal, Roodborsttapuit, Bosrietzanger, Spotvogel, (Orpheusspotvogel), Braamsluiper, Grasmus, Tuinfluiter, Fitis, Grauwe Klauwier, Kneu.
Hiervan zijn in het gebied gevonden Heggenmus, Bosrietzanger, Braamsluiper, Grasmus, Tuinfluiter, Fitis, Kneu (64%).

De conclusie is dat deze gemeenschap van de randen behoorlijk goed ontwikkeld is; er ontbreken slechts vier soorten, nl. Grauwe Klauwier en Roodborsttapuit (beide op de Rode Lijst), Nachtegaal en Spotvogel.

6.2. Algemene conclusies en beheer

De Amerongse Bovenpolder is een (kwel)moeras rijker. De enorme toename aan (broed)vogels geeft het succes van deze ingreep aan. De pioniers onder de vogels zoals Kluut en Kleine Plevier wisten reeds het eerste jaar de ABP te vinden. In de komende jaren zullen deze verdwijnen of in kleine aantallen aanwezig blijven. Van de moerasvogels hebben de Blauwborst, Kleine Karekiet en Rietzanger zich al gevestigd. Andere moeten nog komen. Het beschermingsplan voor moerasvogels [5] behandelt 13 bedreigde moerassoorten. Gezien de eisen van deze soorten is het denkbaar dat de Roerdomp, Lepelaar, Krooneend en het Porseleinhoen zich nog in het moeras vestigen.

De mantelzone langs de bosrand biedt volgens het inrichtingsplan ruimte voor o.a de Wielewaal en diverse dagvlinders. De Wielewaal is nog niet waargenomen, vlinders als Dagpauwoog, Gehakelde aurelia en Kleine vos zijn wel gezien.

Hoe het moeras en de weide zich ontwikkelen hangt sterk van het beheer af.

Momenteel wordt er in natuurgebieden met runderen en paarden het jaar rond begraasd. Wat de vogels betreft geeft dit een te eenzijdige soorten-samenstelling, bovendien niet de soorten die wij graag in het moeras zien. Wij pleiten er voor geen jaar-rond begrazing toe te passen. Het moeras kan het best in het winterseizoen worden begraasd terwijl dan in de zomer het weiland naast het telgebied wordt



Figuur 4. Weelderige plantengroei in het eenjarig moeras

begraasd. Aangezien de polder door de Lageweidse wetring van het moeras gescheiden is, is dit ook praktisch uitvoerbaar.

Literatuur

- [1] Noordoever Nederrijn. Stuurgroep Noordoever Nederrijn. Grondmij Doc. RPT. 361/36 O.N. 28514
- [2] Inventarisatie 2000, Sovon.
- [3] Broedvogels inventariseren in proefvlakken. Handleiding Broedvogel Monitoring Project BMP. SOVON, 1996.
- [4]. Henk Sierdsema, Broedvogels en Beheer. SOVON onderzoeksrapport 1995/04, Staatsbosbeheerrapport 1995-1. Staatsbosbeheer & SOVON, 1995.
- [5] Beschermingsplan moerasvogels 2000-2004. Rapport directie Natuurbeheer nr 47. Wageningen, 2000.



Watersnip